

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos Vyriausybės
2001 m. spalio 17 d. nutarimu Nr. 1235

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO IR PASKIRTIES KONCEPCIJA

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. I tūkstantmetyje po Kristaus gimimo dabartinėje Vilniaus miesto teritorijoje, Pilies (dabar – Gedimino) kalno vakarinėje papėdėje, įsikūrė papilio gyvenvietė. Per ją ėję keliai, XII–XIV amžiais grįsti medžio tašais, vėliau davė užuomazgą dabartiniam miesto gatvių tinklui. XII–XVI amžiais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų Vilniaus Žemutinės pilies (toliau vadinama – Žemutinė pilis; Valdovų rūmai; rūmai) teritorijoje buvo nemaža medinių pastatų, juos saugojo Vilnios ir Neries vandenys, iš rąstų ir žemės įrengti įtvirtinimai. Žemutinės pilies teritorija mūro sienomis pradėta juosti XIII amžiuje. Tuo metu ir XVII amžiuje pilies teritorijoje buvo statomi mūriniai pastatai. Jų liekanų rasta Valdovų rūmų teritorijoje dabartinių archeologinių tyrimų metu. Čia susiklostė 5–8 metrų storio kultūrinis sluoksnis.

Tiek Mindaugo, tiek Gedimino laikais Vilniaus pilis buvo Lietuvos gynybos branduolys, valdovų būstinė. 1413–1414 metais Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas pilyje turėjo savo dvarą ir būstinę. Manoma, kad 1430 metais karūnacijos iškilmes Vytautas rengė Vilniuje, pilies rūmuose. 1419 metais pilių pastatai degė. Statybos darbai vyko Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492–1506 metai) valdymo laikotarpiu. Be to, Žemutinė pilis nuo gaisrų kentėjo 1513, 1520, 1530 ir 1539 metais, vėliau ji buvo atstatoma ir plečiama. Ypač dideli Valdovų rūmų plėtojimo ir perstatymo darbai buvo vykdomi 1520–1530 metais.

Rūmai rekonstruoti ir Žygimanto Augusto valdymo laikotarpiu

(1544–1572 metai). Esama žinių, kad rytiniame korpuse kurį laiką gyvensi karalienė Bona Sforca, vakariniame – Barbora Radvilaitė, o šiauriniame buvęs teatras. Žygimantas Augustas rūmuose sukaukęs didelę biblioteką, įrengęs paveikslų galeriją, čia buvęs valdovo lobynas. 1610 metais rūmai vėl degė, po to buvo atstatyti. Per 1655–1661 metų karą rūmai smarkiai nukentėjo, o po Lietuvos ir Lenkijos Respublikos (Žečpospolitos) trečiojo padalijimo (1795 metai) Rusijos carinės valdžios įsakymu 1799–1801 metais rūmai buvo nugriauti.

2. Kunigaikščių rezidencinių rūmų vietoje XIII–XIV amžiais yra stovėję keletas mūrinių pastatų, turėjusių pereinamojo iš renesanso į gotiką stiliaus bruožų. Daugelis šių pastatų XV amžiuje buvo nugriauta, jų vietoje pastatytas didesnis vėlyvosios gotikos stiliaus mūrinis pastatas, kurį sudarė pietinis ir rytinis korpusai.

XVI amžiaus pirmojoje pusėje rūmai perstatyti vėlyvojo renesanso stiliumi, jų puošyboje pastebima manierizmo įtaka. Tuo metu rekonstruoti abu (pietinis ir rytinis) korpusai. Rūmų kieme palei pietinio korpuso šiaurinę sieną įrengta arkinė galerija.

3. XVI amžius ir XVII amžiaus pirmoji pusė – rūmų klestėjimo laikotarpis. Visų Valdovų rūmų korpusų išorės fasadai pasižymėjo išraiškingomis architektūros formomis, jų langai buvo puošti apvadais ir sandrikais, pietinio korpuso pagrindinės įvažos vartus rėmino puošnus portalas. Rūmų išorės fasadų viršų vainikavo ornamentais dekoruotas atikas. Rūmų pietinis, vakarinis ir rytinis korpusai buvo triaukščiai, du apatiniai – vienodo aukščio, o trečiasis – aukštesnis. Šiame aukšte, matyt, buvo reprezentacinės patalpos. Šiaurinis korpusas buvo dviaukštis, jo išorę taip pat vainikavo atikas.

Seniausieji Valdovų rūmų korpusai stovi ant buvusios kalvelės su gana stačiais šlaitais, kurie leidžiasi į pelkę. XVI amžiuje, kai buvo statomi renesanso stiliaus rūmai, dalis jų korpusų sienų (kaip ir dalis ankstesnių pastatų) mūryta ant jau uždurpėjusio silpno grunto. Dalis pamatų kresta ant medinių polių, išilgai suguldytų rąstų, kita dalis – ant vidutinio tankumo smėlio ir priemėlio sluoksnių. Pūvant mediniams poliams, pamatai ir

toliau netolygiai smuks, todėl būtina kompleksiškai tvirtinti visus autentiškus pamatus bei pagrindus. Didžioji dalis pamatų ir rūmų liekanų atkasta 1987–1998 metais. Mūrų liekanos nekonservuotos, nestiprintos, uždengtos nešildomais laikiniais gaubtais, kurie neapsaugo nuo temperatūros svyravimų, atmosferos ir grunto drėgmės. Mūrų liekanos irsta, trupa, kai kurie skliautų fragmentai paramstyti. Bendra būklė akivaizdžiai rodo, jog reikia neatidėliotinių sprendimų.

II. VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO IDĖJOS RAIDA, TIKSLAI, PASKIRTIS IR VALDYMAS

4. Idėją atkurti nugriautus Valdovų rūmus, kaip Lietuvos valstybingumo simbolį, bene pirmieji iškėlė 1831 metų sukilėliai, tačiau sukilimas buvo numalšintas, dalis tos idėjos puoselėtojų buvo ištremta į Sibirą. Kone iki XX amžiaus pabaigos politinė padėtis negalėjo leisti šiai idėjai materializuotis. Valdovų rūmų atkūrimo idėja iš naujo atgijo 1987 metais kartu su pirmaisiais Lietuvos atgimimo daigais. Ją aktyviai parėmė Lietuvos inteligentija, kūrybinės sąjungos, Kultūros fondas. Lietuvos valdžia 1988 metais pavedė Lietuvos mokslų akademijai organizuoti mokslinius tyrimus ir kaupti medžiagą rūmams atstatyti. Lietuvos mokslų akademijos Prezidiumo nutarimu 1988 metais Lietuvos istorijos institute buvo įsteigtas Pilių istorijos skyrius, 1993 metais jis pertvarkytas į savarankišką Pilių tyrimo centrą. 1993 metų pabaigoje Respublikos Prezidentas kreipėsi į Ministrą Pirmininką, ragindamas pradėti planingai atkurti Vilniaus pilis. Keletą kartų apsvarsčius Valdovų rūmų atkūrimo idėją, 1994 metais buvo surengtas rūmų atkūrimo koncepcijų konkursas, įsteigta specifinės paskirties valstybės įmonė „Vilniaus pilių direkcija“, kuri turėjo rūpintis Vilniaus pilių komplekso atkūrimu ir teritorijos tvarkymu. 1999 metais kultūros ministro įsakymu sudaryta komisija parengė Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių atkūrimo, panaudojimo ir priežiūros programą, kurioje buvo pabrėžta, kad Valdovų rūmų atkūrimas – tinkamiausias būdas išsaugoti ir eksponuoti surastas rūmų liekanas.

Valdovų rūmų atkūrimo idėją 2000 metais parėmė Pasaulio lietuvių bendruomenės X Seimas. Tais pačiais metais ją įteisino Lietuvos Respublikos Seimas, priėmęs Lietuvos Respublikos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų atkūrimo ir paskirties įstatymą. Vadovaudamasi šiuo įstatymu, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2001 m. balandžio 18 d. nutarimu Nr. 438 „Dėl Valdovų rūmų atkūrimo“ įgaliavo Kultūros ministeriją organizuoti Valdovų rūmų atkūrimą ir spręsti tolesnės jų paskirties klausimus.

5. Akivaizdu, kad Valdovų rūmai kadaise buvo svarbiausias Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politinis, administracinis ir kultūros centras. Čia rezidavo valdovai, čia buvo pasirašomos svarbiausios tarpvalstybinės sutartys, priimami garbingiausi užsienio svečiai, pasiuntiniai, sprendžiami visam kraštui opūs klausimai. Rusijos carinės valdžios įsakymas nugriauti ir stančius rūmus turėjo neabejotiną politinį tikslą – ištrinti iš visuomenės atminties visus Lietuvos valstybingumo ir savarankiškumo simbolius.

Taigi atkurti šiuos rūmus nepaprastai svarbu Lietuvos valstybingumui, tai padės ugdyti valstybingumo tradicijas, įtvirtinti tautines ir pilietines vertybes, puoselėti šalies politinę savimonę ir kultūrą.

6. Valdovų rūmai reprezentuos Lietuvos valstybę priimant čia įžymius svečius iš kitų šalių, minint svarbias valstybės datas, įteikiant garbingiausius valstybės apdovanojimus. Atkurti rūmai bus svarbus Lietuvos kultūros, švietimo, mokslo ir muziejūninkystės židinys, skatins turizmą, be to, leis tinkamiausiai išsaugoti atkastas jų liekanas ir eksponuoti jas kartu su kitomis istorijos ir meno vertybėmis.

7. Atkurtų Valdovų rūmų veiklą organizuos ir vykdys Lietuvos nacionalinė kultūros įstaiga „Valdovų rūmai“.

III. VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMAS IR NAUDOJIMAS

8. Atkuriant Valdovų rūmus, reikia pažangiausiaisiais konservavimo, restauravimo ir papildymo metodais užtikrinti autentiškų jų liekanų apsaugą, kad būtų galima eksponuoti visų rūmų raidos etapų konservuotą

ir restauruotą autenta, rasti būdų, kaip eksponuoti už pastatų kontūrų esančias XIII–XV amžių pastatų liekanas, suformuoti erdvę (ar erdves) joms apžvelgti, jų dydžiui suvokti, pasitelkiant tiek tradicinius, tiek šiuolaikinius eksponavimo būdus, metodus, medžiagas. Naujos konstrukcijos neturi nustelbti, užgožti eksponuojamo autento, turi būti išvengta regimo užterštumo. Rūmų liekanų ekspozicijos zonoje gali būti įkomponuota archeologinių radinių, rūmų istorijos ir architektūros raidos ekspozicija. Atkuriant rūmus, reikia vadovautis turima tyrimų medžiaga, ikonografija, retrospekcijomis. Atkurtų Valdovų rūmų architektūra turi atitikti buvusių rūmų architektūros ir išraiškos priemonių lygį ir atkūrimo laikotarpį. Panaudojant rastas architektūros detales ir pasitelkiant analogus, turi būti sukurti dalies rūmų salių hipotetiniai interjerai ar jų fragmentai.

9. Valdovų rūmai turi tapti istoriniu kultūros centru, kur bus siekiama pristatyti šiuolaikinei visuomenei senosios Lietuvos valstybės kultūros vertybes.

10. Atkurtuose Valdovų rūmuose numatoma įrengti valstybės reprezentacijos, muziejinę ekspozicijų, švietėjiškųjų kultūros renginių, istorinę švietėjiškąją zonas, perduoti jų patalpas Žemutinės pilies katedros lobynui eksponuoti, Pasaulio lietuvių bendruomenės veiklai, Lietuvos nacionalinės kultūros įstaigos „Valdovų rūmai“ veiklai organizuoti. Visų rūmų funkcinių zonų lankymas ir veikimas gali būti decentralizuotas, turėti visas būtinas lankytojų ir darbuotojų aptarnavimo bei pagalbines patalpas:

10.1. valstybės reprezentacijos zona turi būti integruota su muziejine ekspozicijų zona, tačiau pritaikyta didesniems žmonių susibūrimams. Valstybės reprezentacijos zonoje turėtų vykti svarbiausieji valstybės renginiai: tarptautiniai priėmimai, valstybinių švenčių iškilmės, čia turėtų būti įteikiami apdovanojimai ir t. t.;

10.2. muziejinė ekspozicijų zona gali būti siejama su Valdovų rūmų liekanų ir archeologijos ekspozicija, katedros lobyno ekspozicija, katedros požemiais;

10.3. švietėjiškųjų kultūros renginių zonoje reikia numatyti įvairių meno

rūšių parodas, koncertinę veiklą, teatralizuotus renginius; šiems tikslams taip pat dera panaudoti Valdovų rūmų prieigas ir kiemą;

10.4. istorinėje švietėjiškoje zonoje reikia numatyti Lietuvos valstybin-gumo istorijos informacinį centrą su konferencijų sale (auditorija).

IV. VALDOVŲ RŪMŲ ATKŪRIMO ETAPAI

Etapas	Priemonės pavadinimas	Įvykdymo laikas
I.	Teritorinio planavimo dokumentų rengimas: specialusis paminkloauginis planas su raidos programa detaliojo plano sprendiniai	parengta 2002 metų I ketvirtis
II.	Statinio statybos pagrindimas	parengta
III.	Projektavimo darbai: techninis rūmų atkūrimo ir pritaikymo pirmos eilės darbų projektas (liekanų konservavimas, pamatai ir pagrindai) techninis visų rūmų atkūrimo ir pritaikymo darbų projektas darbo projektas interjerai ir įrengimai	2002 metų I ketvirtis 2003 metų I ketvirtis 2005 metų IV ketvirtis 2008 metų IV ketvirtis
IV.	Statybos darbai: pirmos eilės priešavariniai ir statybos darbai (pamatų ir pagrindų įrengimas, liekanų konservavimas, restauravimas ir apgaubimas) rūmų statybos darbai rūmų interjerai, įrengimai, ekspozicija	2002 metų II ketvirtis–2003 metų I ketvirtis 2003 metų II ketvirtis–2006 metų IV ketvirtis 2007 metų I ketvirtis–2008 metų IV ketvirtis